
НАУКОВІ СТАТТІ
SCIENCE ARTICLES
WISSENSCHAFTSARTIKE
ARTICLES SCIENTIFIQUES
НАУЧНЫЕ СТАТЬИ

**Олександр Миколайович
Клюєв**

**Василь Олексійович
Ольховський**

**Владислав Вікторович
Бондаренко**

*Академічна доброчесність та творча наполегливість
Заслуженого професора М. С. Бокаріуса – насущний приклад для сьогодення*

DOI: <https://doi.org/10.32353.ACFS.1.2020.01>

УДК 340.6: 001.891.32

Олександр Миколайович Клюєв,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-478>

e-mail: hniise@hniise.gov.ua

Василь Олексійович Ольховський,

завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інтегративної антропології, заслужений професор Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2843-2692>

e-mail: prof_olkhovsky@ukr.net

Владислав Вікторович Бондаренко,

кандидат медичних наук, доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9073-3715>

e-mail: vladex@ukr.net

*«Хто присвятить своє життя
служінню науки, того ім'я і після
смерті буде безсмертним»
Алішер Навої (1441–1501)*

Академічна доброчесність та творча наполегливість Заслуженого професора М. С. Бокаріуса – насущний приклад для сьогодення

Термін «академічна доброчесність» введений на законодавчому рівні в Україні та поступово увійшов в обіг до повсякденного наукового й освітнього життя. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Закон передбачає дотримання академічної доброчесності, зокрема, завдяки посиланню на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей¹. Відповідно до ст. 58 Закону України «Про вищу освіту», така норма передбачена й для науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти². Відповідно до п. 3. 2 «Етичного кодексу ученого України», ухваленого Національною академією наук України, учений може використовувати інформацію з будь-яких публікацій за умови, що вказує джерело та проводить чітку межу між власними даними та здобутками інших³.

На жаль, певні вітчизняні видання із судової медицини, ще з рядянських часів лише частково відповідають сучасним вимогам академічної

¹ Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017, № 38-39. Ст. 380.

² Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

³ Етичний кодекс ученого України, ухвалений Загальними зборами НАН України від 15 квітня 2009 року, постанова № 2.

О. М. Кляуєв,
В. О. Ольховський,
В. В. Бондаренко

**АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕС-
НІСТЬ ТА ТВОРЧА НАПО-
ЛЕГЛИВІСТЬ ЗАСЛУЖЕНО-
ГО ПРОФЕСОРА
М. С. БОКАРІУСА – НАСУШ-
НИЙ ПРИКЛАД ДЛЯ СЬО-
ГОДЕННЯ**

доброчесності. Найчастіше автори цих публікацій у виданнях зазначають лише перелік використаних літературних джерел наприкінці наукової праці та не вказують на конкретний обсяг використаної інформації. При копіюванні рисунків, схем, діаграм, таблиць та фотоілюстрацій більшість авторів не зазначають першоджерело інформації. Такі підходи можуть вплинути на судово-експертну діяльність, а в результаті на довіру до висновків судових експертів, адже під час їх складання необхідно вказувати конкретне джерело інформації, що використовується, а в окремих випадках відповідати на питання учасників судового процесу під час допиту в суді. Слід зазначити, що авторський колектив не ставив метою виявлення конкретних прикладів порушення академічної доброчесності, лише підкреслив наявність цієї проблеми у науковій спільноті.

Мета наукової статті – донести до науковців ставлення до принципів академічної доброчесності з позиції видатного вітчизняного вченого, судового медика і криміналіста, Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса, який з 1910 по 1931 рр. очолював кафедру судової медицини Харківського медичного інституту та був засновником і першим директором Харківського Інституту Науково-Судової Експертизи (зараз – Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса).

Як матеріал дослідження нами була обрана остання фундаментальна наукова праця Миколи Сергійовича Бокаріуса «Судебная медицина для медиков и юристов»⁴, яка була видана у 1930 році в 2-х томах та представляє собою квінтесенцію багаторічної наукової та практичної діяльності вченого. Після смерті Миколи Сергійовича у 1931 році ця праця на багато років стала настільною книгою судових медиків і криміналістів, працівників правоохоронних органів, суддів, прокурорів, адвокатів. За нею здійснювалося навчання студентів у вищих навчальних медичних та юридичних закладах.

У 2019 році, під час міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження Заслуженого професора М. С. Бокаріуса, вже була оприлюднена наукова доповідь щодо цієї наукової праці, але та робота була присвячена оригінальній методиці викладення навчально-наукового матеріалу із судової медицини, яку професор М. С. Бокаріус уперше запропонував, керуючись власним багаторічним досвідом⁵.

Цього разу ми розкриваємо інший аспект даної роботи, а саме – як Микола Сергійович Бокаріус використовував першоджерела інформації та робив посилання на інших авторів під час викладення власного матеріалу.

У процесі проведення ретроспективного аналізу 1-го тому наукової праці «Судебная медицина для медиков и юристов»⁶ (надалі – книга) установлено, що професор М. С. Бокаріус у кінці книги представив алфавітний покажчик прізвищ авторів на 6 сторінках, на які робить посилання в тексті. Микола Сергійович розподілив список на 2 групи – латинськомовні та російськомовні джерела. Латинськомовні джерела розташовані в алфавітному порядку від літери А до літери Z і налічують 428 прізвищ від Abbey до Zuntz. Російськомовні джерела розташовані від літери А до Я і налічують 109 прізвищ від Абрикосова до Янського. Напроти кожно-

У статті наведено результати ретроспективного аналізу наукової праці Заслуженого професора М. С. Бокаріуса «Судебная медицина для медиков и юристов» (1930) з позиції академічної доброчесності автора. Встановлено наявність понад 1200 посилань на інші першоджерела інформації під час викладення власного матеріалу. Завдяки алфавітному покажчику наприкінці книги, у читача є можливість відшукати відповідну сторінку тексту й, таким чином, бачити загальну кількість посилань на кожного автора, кількість від 1–2 до 38. У своїй книзі М. С. Бокаріус робить посилання на тексти, рисунки, таблиці, схеми, фото-зображення, а також на висловлювання інших фахівців, що нині не завжди відбувається. Такий підхід, на нашу думку, є насушним прикладом для вчених сьогодення, які іноді ігнорують принципи академічної доброчесності й порушують чинне законодавство щодо захисту авторських прав. Разом з тим зображено творчу наполегливість М. С. Бокаріуса щодо видання у 20-х роках ХХ століття нових наукових праць із судової медицини й криміналістики, зокрема, заснування у 1926 році міжнародного науково-практичного журналу «Архив криминалогии и судебной медицины», який містив оригінальні статті, судово-медичну казуїстику, реферати, бібліографію, критику, рецензії, огляд журналів і періодичних видань, і перекладався англійською, іспанською, німецькою та італійською мовами. Наведено висловлювання М. С. Бокаріуса щодо стану і перспектив розвитку судової медицини та криміналістики на той час, а також перспективи на майбутнє нового журналу. Висвітлено спогади делегатів Першого Всеукраїнського судово-медичного з'їзду (1925 р.) та цитати відомих судових медиків і криміналістів щодо наукових досягнень професора М. С. Бокаріуса, зокрема, заснування вченом журналу «Архив криминалогии

⁴ Бокариус Н. С. Судебная медицина для медиков и юристов (в 2-х томах). Харьков : Юрид. из-во Украины, 1930. Т. 1, 692 с. ; Т. 2, 176 с.

⁵ Бондаренко В. В. Руководство «Судебная медицина для медиков и юристов» – квинтэссенция научно-практической деятельности заслуженного профессора Н. С. Бокариуса (к 150-летию со дня рождения) // Збірник матеріалів міжн. наук.-практ. конф., присв. 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квітня 2019 року). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 22–25.

⁶ Бокариус Н. С. Судебная медицина для медиков и юристов (в 2-х томах). Харьков : Юрид. из-во Украины, 1930. Том 1. С 663–668.

и судебной медицины» – надзвичайної події для того часу.

Ключові слова: М. С. Бокаріус, судова медицина, кримінологія, академічна доброчесність, судова експертиза.

О. Kliuiev,
V. Olkhovskiy,
V. Bondarenko

**THE ACADEMIC
FAIRNESS AND CREATIVE
PERSEVERANCE OF
HONORED PROFESSOR
M. S. BOKARIUS IS
ESSENTIAL EXAMPLE FOR
TODAY**

In this article there are results of retrospective analysis of scientific work of Honored professor M. S. Bokarius «Forensic medicine for doctors and lawyers» (1930). about academic fairness of author relative to making of more than 1200 references to origin sources in statement of own material. M. S. Bokarius used the alphabetical index at the end of the book, so the reader has opportunity to see the number of links to each author, which is from 1-2 to 38 times, and, accordingly, go to the page of text that is indicated next to each name. So, M. S. Bokarius referred not only to texts, drawings, tables, diagrams, photographs, but also to the statements of experts, which is currently very rare. This approach to writing a book is convenient for the reader and is essential example for today's scientists, who sometimes ignore the principles of academic fairness and thus are breaking the current law of copyright protection. At the same time, it showed the creative perseverance of M. S. Bokarius on the publication in 20th years of XX century of new scientific works in forensic medicine and criminalistics, in particular, was founded in 1926 the international practical-scientific journal «Archive of Criminology and Forensic Medicine», which contained the original articles, forensic-medical casuistic, references, bibliography, critics, reviews of other journals and periodic publications, which was translating into English, Spain, German and Italy languages in references.

In the article some statements of M. S. Bokarius present about the status and prospects of development of forensic medicine and criminalistics at that time, as well as hopes for the future of this new journal. It showed the memoirs of the delegates of the First All-Ukrainian Forensic Medical Congress (1925). and quotations from

го прізвища вказано конкретну сторінку книги та зроблено посилання на першоджерело інформації. Кількість посилань одного автора різняться й складає здебільшого 1–2 посилання, а в деяких випадках – 3–5 посилань і більше. Наприклад, серед латинськомовних джерел, прізвище Hofmann зазначається 38 разів, Lacassagne – 19 разів, Balthazard – 18 разів, Thoinot – 10 разів, Martin, Tardieu i Taylor – по 9 разів, Haberdas – по 8 разів, Casper, Florence, Vibert, Kratter i Strassmann – по 7 разів, Gross H. i Mitchell – по 6 разів, De Dominics, Dervieux i Niclou – по 5 разів, Barberio, Castellanos, Ludwig, Niceforo – по 4 рази і т. д. Серед російськомовних джерел найбільше сторінок посилань вказано на проті прізвищ А. С. Ігнатовського – 16 разів, М. А. Оболенського – 12 разів, Я. Л. Лейбовича – 9 разів, Д. П. Косоротова – 8 разів, Ганса Гросса і М. М. Бокаріуса – по 7 разів, М. П. Бруханського, Едуарда Гофмана і Людвіга Тейхманна – по 6 разів, А. І. Шибкова, Є. К. Краснушкіна, К. А. Нижегородцева, В. Я. Рубашкіна, А. А. Салькова – по 5 разів. Професор М. С. Бокаріус 15 разів робить і самопосилання.

Отже, відповідно до прізвища можна знайти посилання на конкретній сторінці. Наприклад, прізвище Meyer J: 196 – у тексті книги М. С. Бокаріус на сторінці 196 пише: «...Окись углерода не обладает запахом, бесцветна, не вызывает местных раздражений слизистой дыхательных путей. По этому поводу Julius Meyer (Breslau) (сноска) говорит (I. стор. 231), что хотя ядовитое влияние окиси углерода и не велико, однако газ этот является опасным...». У виносці на тій же сторінці зазначено: «Julius Meyer (Breslau). Der Gaskampf und die chemischen Kampfstoffe. Leipzig. 1925». Прізвище Краевський – 345. У тексті М. С. Бокаріус пише на сторінці 345: «...Указанное (Краевским) растрескивание черепа у замерзших может представлять явление посмертное, имеющее место при достаточном промерзании содержимого черепной полости...», посилання на друковане джерело на сторінці немає, лише прізвище автора. Прізвище Черваков – 275. У тексті М. С. Бокаріус пише на сторінці 275: «...В последнее свое посещение Харьковского Института Судебной Медицины ассистент Минского Университета д-р Черваков, ведающий в Минске кафедру судебной медицины, демонстрировал мне из своих наблюдений по ряду дел прекрасно приготовленную коллекцию пуль...», посилання на друковане джерело на сторінці немає. На цій же 275 сторінці є фотозображення пуль із текстом «Изображение разорвавшейся пули, выпущенной из обреза. Случай из практики д-ра Забелоцкого (сноска)». У виносці вказано: «Забелоцкий О. О современных огнестрельных ранениях. Описан в «Архиве криминологии и судебной медицины» (Харьков том 1 (1926–27), стр. 771». Отже, професор М. С. Бокаріус робить посилання не лише на зміст тексту, а й на фотозображення, ілюстрації, схеми. Так, на сторінках 646–647 містяться зразки почерку психічно хворої людини та зазначено «по Ковалевскому (I. с. тб. I, II)». На сторінці 617 представлені схематичні рисунки волосся з позначкою «по Минакову», на сторінці 556 представлено фотозображення мікроскопа з позначкою «по Florence», на сторінці 427 розміщено схематичний рисунок пальцевих узорів з позначкою «по Windt-Kodiceky (сноска)», у виносці є посилання на джерело «Windt und Kodicek. Dactiloscopie Verwertung von Fingerabdrucken zu Identifizierungszwecken. Wien. U. Leipzig. 1904». На сторінці 629 професор М. С. Бокаріус демонструє два рисунки волосся, що було ушкоджене внаслідок вогнепального поранення та зазначає – «по Н. Н. Бокариусу», тобто робить посилання на свого сина М. Бокаріуса.

Під час проведення ретроспективного аналізу 2-го тому наукової праці «Судебная медицина для медиков и юристов»⁷, Микола Сергійович також надав алфавітний покажчик прізвищ авторів із 80 посиланнями.

У результаті підрахунку загальної кількості посилань ми отримали 1128 разів у 1-му томі та 80 разів у 2-му томі. Отже, професор М. С. Бокаріус під час написання наукової праці «Судебная медицина для медиков и юристов» навів понад 1200 посилань на вітчизняних та іноземних авторів. Микола Сергійович зробив не тільки зручним для користування свою наукову працю, а й таким чином висловив вдячність тим авторам, які своїми працями і думками опосередковано допомогли йому у створенні книги. На нашу думку, це є справжнім прикладом академічної доброчесності, що має наслідуватися наступними поколіннями науковців і який є актуальним й дотепер.

Протягом усього свого життя Микола Сергійович постійно відчував необхідність видання нової вітчизняної літератури із судової медицини та криміналістики, адже бачив велику кількість виданої літератури за кордоном. Він вільно володів 17 іноземними мовами, що давало йому можливість самостійно перекладати наукові праці зарубіжних авторів. Після неодноразових відвідувань Франції, Австрії, Німеччини, він повертався з книгами. Так була сформована його велика наукова бібліотека творів із судової медицини та криміналістики, що слугувала першоджерелом інформації, на яку він посилався у своїх роботах. Як зазначає видатний німецький філософ Готфрід Лейбніц (1646–1716): «Бібліотеки – це скарбниці всіх багатств людського духу».

Після обрання професора М. С. Бокаріуса у 1910 році на посаду завідувача кафедри судової медицини Імператорського Харківського Університету, вийшли у світ такі його наукові праці: «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств» (1910 р.), «Краткий курс судебной медицины» (1911 р.), «Судебная медицина в изложении для юристов» (1915 р.), «Сведения и практические работы студентов по судебной медицине» (1917 р.), «Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании» (1925 р.), «Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его» (1929 р.), «Судебная медицина для медиков и юристов» (1930 р.) тощо⁸.

Необхідність у створенні вітчизняного журналу із судової медицини і криміналістики на початку 20-х років ХХ століття була зумовлена відсутністю на той час будь-яких періодичних видань із цієї тематики. До подій 1917 року в Росії видавався збірник «Архив судебной медицины и общественной гигиены» (1865–1871 рр.), який із 1872 р. виходив під назвою «Сборник сочинений по судебной медицине»⁹. Із 1864 по 1917 рік у Росії видавався щомісячний журнал «Вестник общественной гигиены, судебной и практической медицины», який також припинив своє існування у 1917 році, але був відновлений у 1957 році в Москві під іншою назвою: «Судебно-медицинская экспертиза», що видається в Російській Федерації донині¹⁰.

the famous scientists of forensic medicine and criminalistics concerning the scientific achievements of Professor M. S. Bokarius, including the foundation of the journal «Archives of Criminology and Forensic Medicine» - a big event at that time.

Key words: M. S. Bokarius, forensic medicine, criminology, academic fairness, forensic examination.

O. Kliuiev,
V. Olkhovskiy,
V. Bondarenko

**AKADEMISCHE
ANSTÄNDIGKEIT
UND SCHÖPFERISCHE
BEHARRLICHKEIT DES
EHRENPROFESSORS
M. S. BOKARIUS - EIN
UNENTBEHRLICHES
VORBILD FÜR HEUTE**

Im Artikel wurden die Ergebnisse der retrospektiven Analyse der wissenschaftlichen Arbeit des Ehrenprofessors M. S. Bokarius «Rechtsmedizin für Ärzte und Juristen» (1930). unter dem Standpunkt der akademischen Anständigkeit des Autors vorgebracht. Es wurde festgestellt, dass es mehr als 1200 Verweise auf andere Informationsquellen während der Auseinandersetzung eigenen Materials gibt. Der Leser hat infolge des alphabetischen Registers am Ende des Buches eine Möglichkeit, die passende Textseite zu finden und somit die Gesamtzahl der Verweise auf jeden Autor von 1-2 bis 38 zu sehen. In seinem Buch verweist M. S. Bokarius auf Texte, Abbildungen, Tabellen, Schemas, Fotos sowie auf die Äußerungen anderer Spezialisten, was derzeit nicht immer vorkommt. Unserer Meinung nach ist diese Herangehensweise ein unentbehrliches Vorbild für heutige Wissenschaftler, die manchmal die Prinzipien der akademischen Anständigkeit ignorieren und gegen die geltende Gesetzgebung über Urheberrechtsschutz verstoßen. Darüber hinaus stellte man die schöpferische Beharrlichkeit von M. S. Bokarius bei der Veröffentlichung neuer wissenschaftlicher Arbeiten zur forensischen Medizin und Kriminologie in den 1920er Jahren unter anderem bei der Gründung der internationalen wissenschaftlich-praktischen Zeitschrift «Archiv für Kriminologie und forensische Medizin» im Jahr 1926 dar, die Originalartikel, forensische Kasuistik, Referate, Bibliographie, Kritik, Rezensionen, Übersicht über Zeitschriften und

⁷ Бокариус Н. С. Судебная медицина для медиков и юристов (в 2-х томах). Харьков : Юрид. изд-во Украины. 1930. Том 2. С. 168.

⁸ Лесовой В. Н., Ольховский В. А., Бондаренко В. В. Значение работ заслуженного профессора Н. С. Бокариуса в контексте развития отечественной судебной медицины начала XX века // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. Вип. 9. Харків : Право, 2009. С. 574–584.

⁹ Архив судебной медицины и общественной гигиены // Русская периодическая печать (1702–1894) : Справочник / Под редакцией А. Г. Дементьева, А. В. Западова, М. С. Черепанова. Москва : Гос. изд-во политической литературы, 1959. С. 459.

¹⁰ Назаров В. Ю. Редакторы журнала «Вестник общественной гигиены, судебной и практической медицины» В. И. Гребенников и М. С. Уваров. Судебно-медицинская экспертиза. 2016. № 2. С. 59–62.

Periodikum enthielt und ins Englische, Spanische, Deutsche und Italienische übersetzt wurde. Die Aussagen von M. S. Bokarius über den damaligen Zustand und die Perspektiven der Entwicklung in forensischer Medizin und in Kriminalistik sowie die Aussichten für die Zukunft der neuen Zeitschrift werden angegeben. Man behandelte die Erinnerungen der Delegierten des Ersten Allukrainischen Forensischen Medizinischen Kongresses (1925). und die Zitate berühmter Gerichtsärzte und Kriminalisten über die wissenschaftlichen Errungenschaften vom Professor M. S. Bokarius u. a. seine Gründung der Zeitschrift «Archiv für Kriminologie und forensische Medizin» – ein außergewöhnliches Ereignis für damalige Zeit.

Schlüsselwörter: M. S. Bokarius, Rechtsmedizin, Kriminologie, akademische Anständigkeit, Forensik.

O. Kliuiev,
V. Olkhovskiy,
V. Bondarenko

INTÉGRITÉ ACADÉMIQUE ET PERSISTANCE CRÉATIVE DU PROFESSEUR HONORÉ M. S. BOKARIUS EST UN EXEMPLE VITAL POUR AUJOURD'HUI

L'article présente les résultats d'une analyse rétrospective des travaux scientifiques du professeur émérite M. S. Bokarius «Médecine légale décrite pour les juristes» (1930). du point de vue de l'intégrité académique de l'auteur. Il a été établi qu'il y a plus de 1200 références à d'autres sources principales d'information lors de la présentation de son propre matériel. Grâce à l'index alphabétique à la fin du livre, le lecteur a la possibilité de trouver la page de texte pertinente et ainsi de voir le nombre total de références à chaque auteur, de 1-2 à 38. Dans son livre, M. S. Bokarius fait référence à des textes, dessins, tableaux, diagrammes, photographies, ainsi qu'aux déclarations d'autres experts, ce qui n'est pas toujours le cas actuellement. À notre avis, cette approche est un exemple urgent pour les chercheurs d'aujourd'hui qui ignorent parfois les principes d'intégrité académique et violent les lois actuelles concernant le droit d'auteur. En même temps, la persistance créative de M. S. Bokarius dans la publication de nouveaux travaux scientifiques sur la médecine légale et la criminalistique dans les années 1920 est illustrée, en particulier, la création en 1926

Pід час проведення Першого Всеукраїнського судово-медичного з'їзду в м. Харкові у 1925 році, професор М. С. Бокаріус наголошував на необхідності підвищення наукової активності судово-медичних експертів на місцях, про видання новітньої судово-медичної літератури, про необхідність більшого наукового обґрунтування експертних висновків тощо. Він зазначав, що практична робота експерта повинна бути нерозривно пов'язана з наукою, що неможливо відокремити теорію від практики. Він убачав майбутній розвиток судової медицини у більш ефективній співпраці між судово-медичними експертами та необхідності аналізу отриманого практичного матеріалу для подальшої розробки інструктивних положень¹¹. Делегат з'їзду, співробітник Наркомюста України Е. Ф. Розвадовський у спогадах зазначав: «...Я помню этот знаменитый съезд работников судебной медицины... Надо было облегчить издание литературы. Николай Сергеевич хотел создать журнал такого типа, который имел бы широкое распространение и за пределами советской страны и который показал бы, что молодая Советская Республика имеет у себя достаточно сил научных, которые способны разрабатывать вопросы, перед которыми зачастую в тупик становятся корифеи западно-европейской медицины, в частности по той же судебной медицине»¹².

У зв'язку з функціонуванням Інститутів Науково-Судової Експертизи у 20-х роках ХХ сторіччя відбулася активізація судово-експертної роботи, що зумовило появу значної кількості наукового і практичного матеріалу, який потребував узагальнення та подальшого науково-практичного застосування. М. С. Бокаріус зазначав: «СССР был долгое время почти совершенно оторван от Запада, а, значит, и от научных достижений иностранных специалистов. Если какие-либо сведения о работе в области научно-судебной экспертизы и доходили на Украину, то они становились известными весьма ограниченному кругу лиц, страдали неполнотой и носили случайный характер»¹³.

Водночас органи дізнання, слідства і суду стали приділяти посилену увагу передовим технологіям судової медицини та криміналістики. Друкувалися підручники й методичні посібники з питань техніки розслідування злочинів, у яких висвітлювалися існуючі методи судової експертизи. Але ознайомити фахівців із сучасними досягненнями науки в цій галузі міг тільки спеціалізований журнал. Таким чином, назріла необхідність створення такого журналу із судової медицини та криміналістики, в якому можливо було б висвітлити сучасний стан науки й практики за кордоном і водночас поділитися власним досвідом з іноземними колегами.

Отже, у 1926 році в місті Харкові було започатковано видання журналу «Архив криминалогии и судебной медицины», головним редактором якого став Заслужений професор М. С. Бокаріус. У передмові до журналу Микола Сергійович писав: «Необходимость постановки работы сотрудников следствия и дознания на научных основаниях осознается определенно, и убеждения в этом смысле все глубже и глубже укореняются и среди самих работников, в этом смысле выпускаемый журнал «Архив Криминалогии и Судебной Медицины» в равной мере будет полезен и интересен как самим научным работникам, так и работникам следствия и дознания. Широкая популяризация научных изысканий в области обследования соответственными научными методами и приемами

¹¹ Ольховський В. О., Бондаренко В. В., Губін М. В., Сокол В. К. 90 років з дня проведення Першого Всеукраїнського судово-медичного з'їзду (Харків, 1925 р.) // Суд.-мед. експертиза. 2016. № 1. С. 84–88.

¹² Стенограма наукової конференції, посвященої 20-й годовщині со дня смерті Заслуженого професора Ніколая Сергеевича Бокариуса (18 декабря 1951 г., г. Харьков). Рукопись. 21 с.

¹³ Архив Криминалогии и Судебной Медицины. Харьков : Юридическое Изд-во Наркомюста УССР. Т 1. Кн. 1. 1926. С. 3–14.

заданий правосудия в целях наиболее несомненного выяснения путей к открытию истины и неотвратимому установлению ее как таковой на предмет ознакомления в определенных границах с успехами наук, обслуживающих области дознания, следствия и суда»¹⁴.

М. С. Бокариус уважав, що даний журнал повинен мати статус міжнародного і бути доступним й для іноземних фахівців. У зв'язку з тим «Архив Криминологии и Судебной Медицины» перекладався в реферативній формі 4-ма іноземними мовами – англійською (Archives of Criminology and Forensic Medicine), німецькою (Archiv für Kriminologie und Gerichtliche Medizin), іспанською (Archives de Criminologie et de Medecine Legale), та італійською (Archivio di Criminologia e Medicina Legale). Публікації іноземних авторів перекладалися російською мовою і друкувалися в журналі також в реферативній формі.

Професор М. С. Бокариус зазначав: «Обстоятельства выдвигают настоятельно вопрос о необходимости срочного восполнения того пробела, какой существует у нас в работе и жизни всех посвящающих себя, свой труд, свои силы, вниманием задачам следствия и дознания – это отсутствие нужного в этом деле, неперемногого подспорья – литературных материалов. Конечно, здесь полезно было бы издание ряда руководств, монографий в области различных вопросов, но жизнь идет вперед, идет без остановки и быстро выявляет столько нового и интересного, как во всех областях, так равно и в областях криминологии, и судебной медицины, и уголовной техники, что в этом смысле необходимо издание периодического характера»¹⁵.

Слід наголосити, що професор М. С. Бокариус є засновником та беззмінним редактором двох журналів: «Архив криминологии и судебной медицины» (1926–1927 рр.) та «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» (1931 р.), який видавався лише українською мовою.

У 1956 році професор Ю. С. Сапожников, завідувач кафедри судової медицини Київського медичного інституту, писав: «...Под редакцией Николая Сергеевича в 1926–27 гг. издается журнал «Архив криминологии и судебной медицины». В пяти книгах этого журнала, содержащих 1600 страниц, печатались статьи по судебной медицине и криминалистике как отечественных, та и иностранных ученых, наиболее интересная казуистика, освещалась работа учреждений и учебных заведений криминологии и судебной медицины, сообщалась библиография, содержание соответствующих журналов и периодических изданий, выходящих у нас и за границей, работа съездов и совещаний, представлялись рефераты специальных трудов. Краткое содержание научных статей излагалось на французском, немецком и английском языках. Некоторые статьи иностранных авторов печатались на соответствующих языках (в том числе, на итальянском, испанском и др.). Все это делалось возможным потому, что сам Н. С. был исключительным лингвистом и владел 17 иностранными языками. Нужно полагать, что по этой же причине были великолепно представлены разделы, включающие рецензии, критику и рефераты, часто довольно обширно и обстоятельно изложенные, причем в значительном своем числе лично Николаем Сергеевичем. Этот исключительный, грандиозный труд Н. С. просто поразителен. Мы находим здесь содержание судебно-медицинских и криминалистических работ из Бразилии, Алжира, Филиппин, из Америки, из многих европейских стран...»¹⁶.

de la revue scientifique et pratique internationale Archives de criminologie et de médecine légale qui contenait articles originaux, casuistique judiciaire, résumés, bibliographie, critique, revues, revue de revues et périodiques, et traduits en anglais, espagnol, allemand et italien. Les déclarations de M. S. Bokarius sur l'état et les perspectives de développement de la médecine légale et de la criminologie à cette époque, ainsi que les perspectives pour l'avenir de la nouvelle revue sont présentées. Les mémoires des délégués du premier congrès médico-légal ukrainien (1925), et des citations de médecins légistes et criminalistes célèbres sur les réalisations scientifiques du professeur M. S. Bokarius, en particulier la fondation de la revue Archives de criminologie et de médecine légale qui est un événement extraordinaire de son temps.

Mots-clés: M. S. Bokarius, médecine légale, criminologie, intégrité académique, expertise judiciaire.

А. Н. Каюев,
В. А. Ольховский,
В. В. Бондаренко

**АКАДЕМИЧЕСКАЯ
ДОБРОЧЕСТНОСТЬ И
ТВОРЧЕСКАЯ НАСТОЙЧИ-
ВОСТЬ ЗАСЛУЖЕННОГО
ПРОФЕССОРА
Н. С. БОКАРИУСА –
НАСУШНЫЙ ПРИМЕР
СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ**

В статье приведены результаты ретроспективного анализа научного труда Заслуженного профессора Н. С. Бокариуса «Судебная медицина для медиков и юристов» (1930), с позиции академической доброчестности автора. Установлено наличие более 1200 ссылок на первоисточники информации в ходе изложения собственного материала. Благодаря наличию алфавитного указателя в конце книги, у читателя есть возможность переходить на соответствующую страницу текста и таким образом видеть общее количество ссылок на каждого автора, количество которых составляет от 1–2 до 38. В своей книге Н. С. Бокариус делает ссылки на тексты, рисунки, таблицы, схемы, фототизображения, а также высказывания других специалистов, что в настоящее время не всегда наблюдается. Такой подход, по нашему мнению, является насушным примером для ученых настоящего времени, которые

¹⁴ Архив Криминологии и Судебной Медицины. Харьков : Юридическое Изд-во Наркомюста УССР. Т 1. Кн. 1. 1926. С. 3–14.

¹⁵ Архив Криминологии и Судебной Медицины. Харьков : Юридическое Изд-во Наркомюста УССР. Том 1. Книга 1. 1926. С. 3–14.

¹⁶ Сапожников Ю. С. Заслуженный профессор Николай Сергеевич Бокариус как основоположник криминалистического направления в судебной медицине / Сб. рефератов, до-

иногда игнорируют принципы академической добротности и таким образом нарушают действующее законодательство относительно соблюдения авторских прав. Вместе с тем показана творческая настойчивость Н. С. Бокариуса по изданию в 20-х годах XX века новых научных трудов в области судебной медицины и криминалистики, в частности, речь идет об основании в 1926 году международного научно-практического журнала «Архив криминологии и судебной медицины», который содержал оригинальные статьи, судебно-медицинскую казуистику, рефераты, библиографию, критику, рецензии, обзор журналов и периодических изданий; в реферативной форме переводилась на английский, испанский, немецкий и итальянский языки. Цитируются высказывания Н. С. Бокариуса о состоянии и перспективах развития судебной медицины и криминалистики того времени, а также его пожелания о работе нового журнала. Приведены воспоминания делегатов Первого Всеукраинского судебно-медицинского съезда (1925 г.) и цитаты известных судебных медиков и криминалистов о научных достижениях профессора Н. С. Бокариуса, в том числе, об основании ученым журнала «Архив криминологии и судебной медицины» — знаменательного события для того времени.

Ключевые слова: Н. С. Бокариус, судебная медицина, криминология, академическая доброчесность, судебная экспертиза.

Видання журналу «Архив криминологии и судебной медицины» увійшло до історії розвитку вітчизняної судової медицини. Професор М. І. Райський, завідувач кафедри судової медицини Ленінградського, а надалі – Одеського медичного інституту, автор фундаментального підручника із судової медицини, зазначав, що «Архив криминологии и судебной медицины» повністю відображав стан розвитку судової медицини 20-х років XX століття¹⁷. Професор М. І. Авдеев, Головний судово-медичний експерт Міністерства оборони СРСР, автор фундаментального підручника із судової медицини, зазначав: «С 1926 по 1928 год в Харькове под редакцией профессора Н. С. Бокариуса вышли три выпуска «Архива криминологии и судебной медицины»¹⁸. Професор М. М. Тагаєв у своїй фундаментальній праці «Судебная медицина» також наголошував, що видання журналу «Архив криминологии и судебной медицины» сприяло розвитку вітчизняної судової медицини¹⁹.

У 2019 році, з нагоди 150-річчя від дня народження Миколи Сергійовича Бокаріуса, колективом авторів Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса під керівництвом директора інституту професора Ключова О. М., була видана перша фундаментальна монографія про життєвий і творчий шлях професора М. С. Бокаріуса²⁰. На 77-й сторінці монографії авторами опубліковано фотозображення оригінального титульного аркуша журналу «Архив криминологии и судебной медицины». У тексті зазначено, що в п'яти журналах «Архіву» особисто М. С. Бокаріусом підготовлено 61 реферат та 9 рецензій. Цьому, звичайно, сприяло знання Миколою Сергійовичем 17 іноземних мов, у зв'язку з чим професор О. Й. Гейманович зазначав, що крім величезної ерудиції М. С. Бокаріуса в різних галузях людської свідомості такого досвідченого енциклопедиста він був вражений лінгвістичною обізнаністю Миколи Сергійовича, знавця мов романської та германської груп (включаючи скандинавські), балканських. Можна сказати, що М. С. Бокаріус служив для багатьох науковців Харкова ключем для розуміння мов, які рідко зустрічаються в літературі та обігу. Сам «Архів» вражає кількістю реферативних робіт майже на усіх мовах світу. Журнал отримав швидке поширення як в Україні, так й у всьому світі. Професор М. І. Райський у листі Миколі Сергійовичу зазначає, що «Архів» вражає підбором матеріалу за кількістю статей, різноманітністю і багатством їх змісту; «Архів» є прекрасним судово-медичним органом інтернаціонального типу; такого журналу досі не було. Професор М. В. Попов у своїх підручниках із судової медицини (1940, 1946 рр.) відзначав, що «Архів» сприяв розвитку вітчизняної судової медицини та криміналістики. Італійський професор М. Каррара після більш ніж 30 років завідування кафедрою судової медицини в Турині, у листі, надісланому у зв'язку зі смертю Миколи Сергійовича, писав: «...ми всі вдячні йому за чудовий «Архів», який пов'язував нас з усім культурним світом, це справжній міжнародний Архів»²¹.

кладов расширенной научной конф., посв. 25-й годовщине со дня смерти Засл. проф. Н. С. Бокариуса (Харьков, 23–26 декабря 1956 года). С. 7.

¹⁷ Райский М. И. Судебная медицина. Руководство для студентов и врачей. Москва : Медгиз, 1953. С. 20.

¹⁸ Авдеев М. И. Курс судебной медицины. М. : Гос. издат. юрид. лит-ры, 1959. С. 52.

¹⁹ Тагаев Н. Н. Судебная медицина. Учебно-методическое рук-во. 2-е издание. Х. : Фактор, 2012. С. 26.

²⁰ До 150-річчя з дня народження Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса : монографія /О. М. Ключов, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Сфремян та ін.]. Харків : ХНДІСЕ; Промінь, 2019. 178 с. з іл.

²¹ До 150-річчя з дня народження Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса : монографія /О. М. Ключов, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Сфремян та ін.]. Харків : ХНДІСЕ; Промінь, 2019. С. 78-80.

Микола Сергійович Бокаріус до кінця свого життя був відданий справі науки і практики, щиро переймався сучасним станом судової медицини і криміналістики. Його відомий вислів: «Советская наука не является монополией небольшой кучки жрецов; призванная для обслуживания гражданского коллектива – в коллективе же она должна черпать для себя материалы»²² – є справжнім посланням наступним поколінням науковців і практиків. Сподіваємося, що його приклад академічної доброчесності та творчої наполегливості, які ми дослідили в цій роботі, сприятиме подальшому розвитку судової експертизи та криміналістики.

У 2020 році, майже через 100 років після заснування М. С. Бокаріусом «Архива криминологии и судебной медицины», журнал відновлює свою роботу під назвою «Архів криминології та судових наук», охоплюючи розширене коло питань. Завдяки творчій наполегливості співробітників Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, ви маєте можливість тримати у руках перший номер нового журналу, отже, плідні ідеї Миколи Сергійовича живуть і донині. Італійський письменник Рафаелло Джованьолі (1838–1915) зазначав, що найкраща спадщина, яку ми залишаємо нащадкам – це приклад для наслідування²³.

References

- Avdeev, M. I. (1959). Kurs sudebnoj mediciny. Moskva: Gosizdat Juridicheskoy Literaturi [in Russian].
- Arhiv Kriminologii i Sudebnoj Mediciny (1926). Kharkov: Juridicheskoe Izdatelstvo Narkomjusta URSR. Tom 1, Kniga 1 [in Russian].
- Arkhir sudebnoy meditsiny i obshchestvennoy gigiyeny // Russkaya periodicheskaya pechat' (1702–1894) : Spravochnik / Pod redaktsiyey A. G. Dement'yeva, A. V. Zapadova, M. S. Cherepakova. M. : Gos. izd-vo politicheskoy literatury, 1959 [in Russian].
- Bokarius, N. S. (1930). Sudebnaya medicina dlya medikov i juristov (v 2-h tomah). Kharkov: Juridicheskoe Izdatelstvo Ukraini [in Russian].
- Bondarenko, V. V. (2019). Rukovodstvo «Sudebnaya meditsyna dlya medikov y yurystov» – kvyntessentsiya nauchno-praktycheskoj deyatel'nosti zaslužennogo professora N. S. Bokariyusa (k 150-letiyu so dnya rozhdeniya) // Zbirnyk m-liv mizhn. nauk.-prakt. konf., pry'sv. 150-richchyu z dnya narodzhennya Zasl. prof. M. S. Bokariusa (Kharkiv, 18–19 kvitnya 2019 roku). Kharkiv : KhNDISE, 2019 [in Russian].
- Do 150-richchya z dnya narodzhennya Zasluzhenogo profesora Mykoly Sergijovycha Bokariusa : monografiya (2019) Red.collective: O. M. Kliuiev, E. B. Simakova-Yefremian ta in. Kharkiv: KhNDISE; Promin, 2019. 178 s. z il. [in Ukrainian and English].
- Giovannoli Raffaello (2007). *Spartak*. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Etychny'j kodeks uchenogo Ukrayiny' (2009). Uhvaleny'j NAN Ukrayiny' vid 15 kvitnya 2009 roku (postanova №2). URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrayiny.pdf> [in Ukrainian].
- Lesovoj, V. N. & Olkhovskiy, V. A. & Bondarenko, V. V. (2009). Znachenye rabot zaslužennogo professora N. S. Bokariyusa v kontekste razvitya otechestvennoj sudebnoj meditsyny nachala XX veka / Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kry'minalistyky' : zbirnyk naukovy'x prac'. Vy'p. 9. Kharkiv: Pravo, 2009. 574–584 [in Russian].
- Nazarov, V. Y. (2016). Redaktory zhurnala «Vestnik obshchestvennoy gigiyeny, sudebnoj i prakticheskoy mediciny» V. I. Grebenshikov i M. S. Uvarov. Sudebno-medicinskaya ekspertiza. Vol. 2 [in Russian].

²² Архив Криминологии и Судебной Медицины. Харьков : Юридическое Изд-во Наркомюста УССР. Том 1. Книга 1. 1926. С. 3–14.

²³ Джованьолі Рафаелло. Спартак : роман. Київ : Веселка, 2007. С. 140.

- Olkhovskiy, V. O. & Bondarenko, V. V. & Gubin, M. V. & Sokol, V. K. (2016). 90 rokiiv z dnya provedennya Pershogo Vseukrayins'kogo sudovo-medychnogo z'yizdu (Kharkiv, 1925 r.). Sudovo-medichnaya ekspertiza. Vol. 1 [in Ukrainian].
- Pro osvitu (2017). Zakon Ukrayiny` vid 5 veresnya 2017 roku # 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
- Pro vy'shhu osvitu (2014). Zakon Ukrayiny` vid 1 lipnja 2014 roku № 1556-VII v redakcii` vid 28.09.17 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Rajsky`j, M. I. (1953). Sudebnaya medicina. Rukovodstvo dlja studentov i vrachej. Moskva: Medgiz [in Russian].
- Russkaja periodicheskaja pechat (1702–1894) (1959). Spravočnik: Arhiv sudebnoj mediciny i obchestvennoj gigieny. Pod redakcij A. G. Dementjeva, A. V. Zapadova, M. S. Cherepahova. Moskva: Izd.politicheskoi literatury [in Russian].
- Sapozhnikov, Y. S. (1956). Zasluzhennyj professor Nikola Sergeevich Bokarius, kak osnovopolozhnik kriminalisticheskogo napravlenija v sudebnoj medicene. Sbornik referatov dokladov rnauchnoj konferencii, posvyachennoi 25-j godovšine so dnja smerti Zasluzhennogo professora N.S. Bokarius (Kharkov, 23-26 dekabrya 1956 goda) [in Russian].
- Stenogramma nauchnoj konferentsii, posvyashchennoj 20-y godovshchine so dnja smerti Zasluzhennogo professora Nikolaya Sergejevicha Bokariusa (18 dekabrya 1951 g., Khar'kiv.). Rukopis'. 21 s. [in Russian].
- Tagaev, N. N. (2012). Sudebnaya medicina. Uchebno-metodicheskoe rukovodstvo. Kharkov: Faktor [in Russian].

Надійшла до редколегії 26.04.2020